

TÉR, IDŐ, SZERELEM

Szilasi László: *Kései házasság*

Szilasi László újabb regényei újraértelmezik a valóságirodalmat, megmutatják, hogy nem lehetséges érvényes társadalomrajz érvényes modernista poétika nélkül. Különösen időszerű kérdés ez ma, a kulturális defektusok, a társadalmi problémák artikulációját ellehetetlenítő közbeszéd, az ideológiai szakadékok és a napi politikai feszültségek világában. Nem irodalmi belügről van tehát szó, mégis mélyen irodalmi ügyről. A szó inflációja ellen csak *poétikai felelősségvállalással* lehet fellépni. Szilasi írásmódja ezt az imperatívuszt képviseli, erkölcsileg és művésziileg egyaránt felelős artikulációs gyakorlatával.

A szerző 2020-as műve, a *Kései házasság* pergő ritmusú, rövid fejezetekre osztott, villanóképes élet-történeti és historikus társadalmi regény, melyben sajátos jelentősége van a személyes történések politikai és szociokulturális kontextusának. A több évtizeden átívelő narratívában az emberi kapcsolatok egzisztenciális és lelki eseményszerűsége is történeti összefüggésbe helyeződik. A létező szocializmus és a rendszerváltás körüli évek privátszférája soha nem lehetett teljesen magánérendű. Az emberi sorseseeményeket és a létezés napi rutinját egyaránt megelőzték és körülvették, meghatározták és minősítették a politikai és szociokulturális összefüggések — melyek már csak azért sem merülhetnek feledésbe, mert ezerféleképpen kihatnak a jelenünkre is. Ezeket kell az írónak megfelelő módszerrel feltárni, megvilágítani, elbeszélni. Poétikai felelősségvállalással. Vagyis anélkül, hogy valami mást, például történeti tanulmányt vagy ideologikus publicisztikát nyújtana a nyelv képességeit csúcsra járató beszédforma, a szépirodalom helyett.

A szerző előző két regénye a hajléktalanság, illetve a betegség eseményeit vitte színpadra. Bár Szilasi ezúttal nem választ szubverzív tárgyat, könyve sok tekintetben a korábbiaknál is csattanósabban szól hozzá az újreferenciális társadalmi regény diskurzusához. Regénykísérlete minden kimért lassúságával és kapkodó töredékességével, nyugalomával és radikálisításával együtt magával ragadó. Bevonzza az olvasót a maga terébe és idejébe, s provokatív módon szembeesíti a reprezentált egyéni és közösségi tudáshorizontokkal, kikényszerítve az elutasítást vagy az azonosulást. Az alapkonceptió formai és hermeneutikai szempontból egyaránt szerencsés. Hadd tekintsünk be valakinek, valakiknek az életébe oly módon, hogy egy-egy epizódot, pillanatot, felragyogó gondolati eseményt vele együtt magunk is átélünk, miközben kívülről is látjuk azt. Azonosuljunk a hőssel érzelmileg és értelmileg is,

de hadd tartsunk egyúttal távolságot is tőle. A narratív szerkezet gondoskodik róla, hogy egyetlen pillanatra se lankadjon a partícipációs feszültségünk; az ellenállásunk vagy szimpátiánk.

Ami a teret illeti: a történet Árpádharagason játszódik. Ez a képzeletbeli település Szilasi több művében is felbukkan, s mi tagadás, nagyon is valószínűsnek tűnik (egyébként pedig aligha kell túl nagy nyelvi és topográfiai fantázia ahhoz, hogy egy létező várossal azonosítsuk). Az utcák, vízfolyások, templomok és vendéglők, a maga jellegzetes miliőjével együtt megfestett és feltérképezett városi tér, melynek konok állandósága mellett a változásai is előttünk állnak, nagyon is realiztikus. Létmódja azonban éppen realitásában irodalmi. Csakúgy, mint az idő, mely tehát egy városi tér saját ideje. Átépitések és újítások, régi házak és lakótelepeké, a közösségé és a személyeké; no meg a személytelenségé. Ebben a téridő-viszonyrendszerben helyezkedik el és nyer értelmet a két főszereplő, a titkos szerelemben vegyülő Vajda Ilma és Gavenda Péter — becenevén Gerenda — sorsa. Történetüket akkor is a város térdeje keretezi és determinálja, ha e meghatározottságból nagyon is képesek tekinteni. Az idezárttság a tágas horizont ellenére mégiscsak leküzdhetetlennek bizonyul.

Árpádharagos nemcsak realiztikus tér, de jelkép is. Nem éppen közhelyszerű módon, mintha — mondjuk — az örök magyar vidék példázata volna. Nem toposz, nem kiüresedett jel, nem önazonos allegória. Hanem történeti tér, a maga teljességében, időiségével együtt egyetlen, logikus rendszerbe szervezve. Jelszerűségét is innen meríti. E tér-idő egység a részlet által tárja fel az egészet. A Fehér Galamb kisvendéglő asztala mellől belátható világmetszet éppannyira ingerszegény, ha az utcán nézünk végig, mint ha az egész országon, vagy azon is túl. Ugyanígy az idő is: múlik, múlik; de hiába, mert nem telik el és nem telik be. Mert szemlátomást soha, sehol, semmi nem fog kiteljesedni. A létező szocializmus ideje homogén és mozdatlan. Árpádharagos és Szeged, Moszkva és Jalta ugyanannak a politikailag determinált, s a regényben poétikailag konfigurált téridőnek a variánsai. Ugyanazt a korlátozott tudást közvetítik, ugyanazt a zárt horizontot képviselik. Szilasi regénye azért tudja hitelesen reprezentálni az általánost, mert közelről látja és belülről látta az egyedit. A várost, a magyar urbánus vidéket, a lecsúszó és folyton tovább süllyedő középosztályt személyes történetek segítségével mutatja be, Ilma és Gerenda önmagában is releváns sorsa révén. Eközben pedig ellenáll a veszteség-narratívák kísértésének, akár a korszak belső tudásformái, akár az utólagos bölcsesség vezényeljek azokat.

Ennek jórészt már maga a regényszerkezet elejét veszi. A történetmondás sokkal szűkebb időmetszetekkel dolgozik annál, semhogy nagyobb, s egyúttal veszélyesen csalóka távlatba kerülhetnének az események.

A *Kései házasság* a pillanat regénye — akkor is az, ha több mint fél évszázadot ölel fel az általa elbeszélte idő. A szereplők éppen akkor tapasztalják meg az őket megérintő jelenségvilágot, amikor a megélt létükben, egzisztenciális időbeliségük élményfenomenalitásában s éppen-reflektív tudatukban, ennek eljön az ideje. S az olvasó is együtt lélegzik az itt és most törvénye által kijelölt pillanattal.

De a *Kései házasság* egyúttal történelmi regény is: a privát *oral history* és a közösségi narratívák breviáriuma. Ellentétben Szilasi posztmodern színezetű kísérleteivel, e kötet kerüli a manierizmust, korlátozza a tobzódó stílusburjánzást, és a közösségi tudásformákat is mozgósítva jut el egy egyedi, de ezúttal másképp kifinomult beszédmódhoz.

Mindezekon felül pedig a *Kései házasság* a személyes emlékezés regénye is. A nyitó epizódban a hetvennégy éves Ilmát látjuk, amint az árpádharagosi fürdőben találkozik régi barátnőjével, majd „dallamos mozdulattal” a medencébe ugrik. „Az úszást pedig télen-nyáron arra használta, hogy a víz felszíne alatti suhanás másodperceiben szaggyatottan és szigorúan végiggondolja az életét.” (7–8.) Ha az itt felajánlott értésmódot szó szerint vesszük, Ilma titkos életgyónásának tükrékként kell tekintenünk a történetet, a rövid fejezetekből építkező regény ritmusát pedig az úszás üteme magyarázza. A beékelt, dőlt betűs részek talán a strandon elhangzó beszélgetésekből származnak, talán a belső monológ töredékei. Persze mindkettő másutt és máskor is folytatódnak.

A történet az 1965 és 2019 közötti ötvennégy esztendő eseményeit beszéli el. Az egyes epizódoknak nemcsak az elbeszélés saját időiségében van jelentőségük, de ki is tekintenek abból, a kronologikus történelem kívülsége felé. Ugyanakkor befelé is mozognak, a legprivátább nézőpontok felé. Ez a külső-belső temporalitás-dinamika határozza meg a könyv voltaképpeni narratív ritmusát. A fejezetekhez ugyanis egy-egy év rendelhető, melyeket a főszereplők életrajzában és a történelemben is nevezetes események fémjelveznek. Az objektív időkeretek kijelölése az egyes utalások nyomán kétségkívül olyan rejtvényfejtés, mely az olvasó örömeire szolgál. Csupán néhány példa. Az Ilma és Gerenda megismerkedését elbeszélő fejezetben szó esik a Nemzeti Színház lebontásáról. Melyik évben is járunk hát? 1965-ben. Richard Nixon lemondása? 1974. Aldo Moro meggyilkolása? 1978. Farkas Bertalan ürrepülése? 1980. Falkland-szigeteki háború? 1982. Minden világos. Egyenletes fényben ragyog a szabályos szakaszokra osztott, nyugalmasan haladó idő.

De mit is jelent ez az objektivitás? Semmiképpen sem az emberi szempont kiiktatását. A történelem beszéde sokszor a *sensus communis* hangja: közös tudás, sőt közhely; ami azonban mindig egyéni manifesztációkban nyilvánul meg, újra- és újrászituálódva. Ez a dinamika beépül a regény poétikájába is. A Kádár János haláláról (1989) és a sirjának megrongálásáról (2007) szóló rész például nyilvánvalóan a Wikipédia vonatkozó szócikkének szövegére épül. A vendégszöveg-mozsajtok egyéni kommentár egészíti ki, amely viszont — az implicit szerzői pozíción túl — a szereplői jellemrajznak és sorsanalízisnek lesz a kiindulópontja. (Máshol Márai-vendégszöveg úszik be; ez kétségkívül szebb intarzia.)

Amikor az objektív-intersubjektív kronológiába beágyazódik a személyes események rajza, a történetmondás a vakuemlékezet effektusát is kihasználja. Bélyegképnyi bejegyzések a privát és a nyilvános metszetében; tömör, epizodikus és illusztratív kivitelben. A retrospektív napló töredezettsége előny is és hátrány is. Mai, kapkodó olvasásra hangolt korunkban poétikává is lehet emelni a figyelemzavart, az epikus folyamatosságot felváltó, villódzó intenzitás kimunkálásával. A regény egyes mozzanatokát erőteljesen visz színre: a sport dinamikáját, a rendszerváltás lelki sokkját, a test változásait, az időződés tapasztalatát. Hitelesen reprezentálja az évtizedeken át tartó szerelmi kapcsolat érzelmi hullámzásait, s olyan kockázatos kísérletől sem riad vissza, mint a speciális női tapasztalatok és traumák beleérző ábrázolása.

A könyv történelemábrázolása radikálisan veti fel a személyes és a közösségi emlékezet viszonyának kérdését. A vállalkozás buktatókkal is jár: az elbeszélői nézőpont és a szereplői tudáshorizontok viszonya nem mindig eléggé tisztázott, a mindentudó elbeszélő és a relativista *ars poetica* nincsenek tökéletes összhangban. A szegmentált történetet és töredezett történelmi tapasztalatot közvetítő fejezetrendben olykor kevésbé szervesülnek a külső és belső események, s széttartanak, vagy éppen az írói vázlatfüzetről áruklódó tematikus-motivikus logika szerint kapcsolódnak az egyes epizódok. A prózapoétika mindvégig pengéelen táncol, s olykor az a benyomásunk, hogy a szöveg nem teljesíti a regényszerűség szükséges és elégséges feltételeit. Ami persze kihívás is: izgalmas, bár kétséges kimenetelű játszma a szerző-mű-olvasó hármasságban. A *Kései házasság* irodalmi kísérlet, mely a modern próza nyelvének és a modern tematikus-történeti anyagnak a — már egyébként is problematikus — viszonyát a maga sajátos redukciós modelljében a lehetőségek határáig fesztí. Ugyanakkor, sőt mindezenelőtt, nagyon is olvasható és szerethető könyv; a *Szerelem kolera idején* (vagy a *Jövőre, veled, ugyanitt?*) jellegzetesen magyar és határozottan szilasis változata. (Magvető, Budapest, 2020)